

La mort i el més enllà en Jaume Balmes

MIGUEL CANDEL

Universitat de Barcelona-SCF

Resum: Dins la seva magna *Filosofia fundamental* de 1848 (2a edició corregida en part per l'autor), Balmes tracta de manera més aviat indirecta la vella qüestió de la immortalitat de l'ànima humana tot basant-se, no en les anomenades *facultats intel·lectives*, com era tradicional, sinó en les sensitives. La seva argumentació és interessant, sobretot, per aquest enfocament, que distingeix clarament la reflexió balmesiana del *mainstream* d'una llarguíssima tradició espiritualista que arrenca, com a mínim, del pitagorisme antic i de Plató.

Paraules clau: Balmes, immortalitat, sensació.

Death and afterlife in Jaume Balmes

Abstract: In his major work *Filosofia fundamental* from 1848 (2nd edition, partially revised by the author), Balmes offers a –rather indirect– discussion of the old question of the immortality of the human soul. In so doing, the author grounds his thesis, not on the so called intellectual faculties, as it used to be the case, but on the sensitive ones. The main interest of his argument lies in this particular approach, which differentiates clearly the Balmesian discussion of the subject from the mainstream of a centuries-old spiritualist tradition that begins as soon as with the old Pythagoreanism and Plato.

Key words: Balmes, immortality, sensation.

1/ Sensació i vida sensitiva: arrels del Jo

Cal dir, de bon començament, que no hi ha, a l'obra filosòfica de Jaume Balmes, cap demostració, pròpiament dita, de la immortalitat de l'ànima en general ni de l'ànima humana en particular, sinó més aviat l'intent de demostrar que no repugna a la raó que, malgrat llur simplicitat ontològica, els éssers immaterials en general, i en concret els esperits, puguin gaudir d'unes facultats com les sensibles sense la mediació dels cossos, que en tant que extensos es caracteritzen per una intrínseca multiplicitat de parts. Si això fos així, cap problema hi hauria a considerar l'ànima humana com un ens dotat per si mateix de sensibilitat (a més, òbviament, de les facultats intel·lectuals) fins i tot un cop separada del cos. Això permetria omplir plenament de sentit el concepte d'*immortalitat*, que sense això podria semblar massa buit, en reduir la vida futura a la mera contemplació intel·lectual.

Al capítols 30 i 31 del llibre III de la seva *Filosofia fundamental*¹ (llibre III, per cert, que du el títol «La extensión y el espacio»), desenvolupa Balmes les nocions de «sensibilitat passiva» i «sensibilitat activa», a partir de les quals aborda la qüestió que ens ocupa.

D'entrada, resulta curiós que aquesta distinció no hagi aparegut al llibre II, titulat «De las sensaciones», que sembla el lloc més adient per a tractar el tema. En aquest llibre segon, a més de la clàssica caracterització de la sensació com a «afecció interior»² o «afecció de l'ànima»³, trobem certament reflexions interessants sobre la naturalesa de la sensibilitat, com ara les següents:

1. La sensació va gairebé sempre acompanyada d'un judici més o menys explícit.⁴
2. La idea del Jo és aplicable, d'alguna manera, a tot ésser sensitiu.⁵
3. Tota sensació comporta sempre presència, però no sempre representació.⁶

El punt 1 es pot considerar il·lustrat per la següent reflexió:

Lo sensible experimenta *que es*, y hay en él algo más que él mismo, [és a dir] todo cuanto él siente, todo cuanto se representa en él. Lo insensible, [en canvi,] aun rodeado de seres, está en completo aislamiento, en la soledad; lo sensible, aun solo, puede estar en un mundo de representaciones de variedad infinita.⁷

1. A partir d'ara, *FM*.

2. *FM* II, 1, 1.

3. *FM* II, 17, 107.

4. *FM* II, 1, 1.

5. *FM* II, 1, 8.

6. *FM* II, 1, 10.

7. *FM* II, 1, 7 (itàliques nostres).

És aquesta consciència que l'ens dotat de sensibilitat té del fet «que és» (diríem, segurament millor, del fet «que hi sent») aquell judici implícit a què fa referència Balmes al primer paràgraf del llibre II. Nosaltres, avui, aquesta característica de la sensació l'anomenaríem «intencionalitat».

El punt 2 queda desenvolupat immediatament a continuació del seu enunciat:

No se concibe la sensación sin un ser *permanente* que experimenta lo *transitorio*; es decir, sin un ser uno, en medio de la multiplicidad. Todo ser sensible, si fuese capaz de reflexión, podría a su manera decir: *yo*, porque de todos se verifica que es *uno mismo* el ser que experimenta la *variedad* de sensaciones. Sin este vínculo, sin esa unidad, no hay un ser sensible, sino *sucesión* de sensaciones, como fenómenos inconexos del todo.⁸

Això no pot deixar de recordar-nos la caracterització kantiana del *Jo* com a «unitat sintètica de l'apercepció» (cal no oblidar que Balmes va ser un dels primers filòsofs de tot Espanya que es va fer ressò de la filosofia crítica de Kant, com demostra a bastament la seva *Filosofia fundamental*).

Quant al punt 3, heus aquí la justificació:

Las sensaciones del olfato, del sabor, del oído no son representativas: son immanentes en sí y en su objeto; esto es, que un ser que las experimentase podría creerse encerrado dentro de sí propio, y en una soledad absoluta, sin relación con otros seres; pero el tacto y sobre todo la vista son de suyo representativos, envuelven relación a objetos; y aunque el ejercicio de ellos sea immanente incluyen, no obstante, alguna relación a otros seres, y no como a simples *causas* de la afección interna, sino como a *originales* representados en la sensación.⁹

És a dir: hi ha sensacions en les quals manca, per dir-ho així, *distància* entre qui sent i allò sentit: són presències mútuament *immanents*, com les anomena Balmes, en què l'objecte i el subjecte de la sensació es fonen en una síntesi indiferenciada. El llenguatge ordinari té una expressió molt gràfica per descriure aquesta mena d'experiències: «estar *absort*». En canvi, altres sensacions ens posen en presència, no directament de l'objecte que les produeix, sinó d'una mena d'intermediari que «representa» l'objecte. Balmes considera que aquesta mena de sensacions impliquen de la part del subjecte un «ordre molt superior» de sensibilitat, en virtut del qual

hay no solo conciencia en el ser [el subjecte de l'acte de sentir], sino también una fuerza misteriosa por la cual ve dentro de sí un mundo entero.¹⁰

8. FM II, 1, 8.

9. FM II, 1, 10.

10. FM II, 1, 10.

Balmes sembla ignorar aquí la teoria aristotèlica segons la qual tota sensació, sense excepcions, requereix un intermediari entre l'òrgan sensorial i la cosa sentida. Però probablement no és així, sinó que l'element representatiu de què parla el nostre autor podria entendre's com a situat en un nivell cognoscitiu diferent del medi sensorial postulat per Aristòtil i afegit a aquest, que seria comú, efectivament, a tota classe de sensacions.

Sigui com sigui, potser el més interessant, per al nostre tema, de tot el que diu Balmes al llibre II de *Filosofia fundamental*, és el següent. Al capítol segon, partint de la premissa que la matèria no pot sentir, així com de la constatació que els animals no humans (les bèsties) també senten i, per tant, només poden sentir gràcies a un principi immaterial, és a dir, una ànima (aquí fa una subtil distinció entre *immaterial* i *espiritual*, tot negant que siguin realitats idèntiques), es pregunta: en què consisteix la naturalesa de l'ànima de la bèstia? I respon:

Podremos decir que el alma de los brutos es un ser simple dotado de la facultad de sentir y de instintos y apetitos en el orden sensible.¹¹

Però llavors sorgeix una dificultat major:

¿Cuál será entonces el destino de esas almas o de esas fuerzas vitales, en destruyéndose la organización que ellas vivifican? ¿Se reducirán a la nada, ya que no pueden descomponerse por no constar de partes? ¿Continuarán existiendo, esperando que les toque el turno de presidir a una nueva organización?¹²

Al final d'aquest passatge és òbvia l'al·lusió a la vella teoria de la metempsicosi o transmigració de les ànimes. Però certament no és aquesta la resposta que Balmes considera admissible, no almenys en els termes en què tradicionalment (a la manera dels pitagòrics, Plató o el budisme zen) s'ha entès aquesta forma de supervivència de l'ànima. Balmes opta, d'entrada, per un cert escepticisme:

Ante todo conviene advertir que aquí caben conjeturas, más bien sobre la posibilidad que sobre la realidad; la filosofía puede hacernos columbrar lo que puede haber, mas no lo que hay; pues la realidad no puede sernos conocida sin la experiencia, y esta nos falta en el caso presente.¹³

Així doncs, posat a considerar possibilitats quant al destí de l'ànima de les bèsties un cop corromput l'organisme que aquella *animava*, Balmes en pre-

11. FM II, 2, 16.

12. FM II, 2, 17.

13. *Ibid.*

veu dues: *a*) l'aniquilació pura i simple («anonadamiento», com diu també Balmes amb eufònic mot castellà, avui dia d'ús escàs, víctima del desolador procés d'empobriment de les nostres llengües); *b*) alguna mena d'existència no vinculada necessàriament a un organisme concret.

Argumenta a favor de la primera possibilitat així:

Si no repugna a la sabiduría y bondad de Dios el que un ser organizado se desorganice o deje de existir como ser organizado, ¿por qué les repugnaré el que una substancia deje de existir en habiendo cumplido el objeto al cual estaba destinada? De esto se infiere que no sería contrario a la sana filosofía el sostener que las almas de los brutos se reducen a la nada.¹⁴

Immediatament, però, afegeix:

Pero supongamos que no se quiera acudir al aniquilamiento; ¿hay algún inconveniente en que continúen en su existencia? Si lo hay, no lo alcanzo. ¿Para qué servirían [s'entén: les ànimes dels animals morts]? No lo sé; pero es lícito conjeturar que, absorbidas de nuevo en el piélagos de la naturaleza, no serían inútiles. [...] ¿Quién nos asegura que un mismo principio vital no pueda presentar fenómenos muy diversos según las condiciones a que está sometido? [...] Si la experiencia no lo atestiguase, ¿quién sería capaz de sospechar que el principio vital de un gusano informe y asqueroso es el mismo de una bellísima mariposa? Véase, pues, cómo no es contrario ni a la razón ni a la experiencia el suponer que el alma de los brutos, esa fuerza vital que en ellos reside, sea lo que fuere, continúa después de destruida la organización de su cuerpo, y que, absorbida de nuevo en los tesoros de la naturaleza, se conserva en ellos, no como un ser inútil, sino ejerciendo su actividad en diferentes sentidos según las condiciones a que se halle sujeta.¹⁵

De tot això podem deduir que Balmes considera la sensibilitat, d'una banda, com a no merament passiva, puix li és essencial una certa activitat judicativa, per molt implícita i irreflexiva que sigui. I, en segon lloc, com a font i fonament primari del *Jo*, atès que (ho repeteix en molts altres llocs no citats aquí) ja la mera sensibilitat pressuposa immaterialitat, ergo absència de parts, ergo simplicitat, característiques totes del *Jo-Ànima* (Avicenna, per definir l'ànima, *an-nafs*, diu que és «allò a què ens referim quan diem *Jo*»). I, corol·lari important, ja de l'ànima animal podem conjeturar, segons Balmes, una certa forma d'immortalitat, per bé que sigui en tant que «fuerza vital ... absorbida de nuevo en los tesoros de la naturaleza ... ejerciendo su actividad en diferentes sentidos según las condiciones a que se halle sujeta».

14. *FM* II, 2, 18.

15. *FM* II, 2, 19.

2/ Sensibilitat activa i sensibilitat passiva

A l'inici del capítol 30 del llibre III escriu Balmes:

La sensibilidad activa, o sea, la facultad de sentir, es objeto de grandes cuestiones filosóficas; no son menores las que puede ofrecernos la sensibilidad pasiva, o sea la capacidad de un objeto para ser sentido. Todo lo que existe, ¿puede ser sentido?¹⁶

La resposta, prou òbvia, és: no necessàriament. De la mateixa manera que ara coneixem fenòmens dels quals la humanitat no havia tingut mai notícia, tot i ser presents a la natura des de sempre, igualment podem inferir la possibilitat que hi hagi fenòmens naturals que ni ara ni mai estaran a l'abast de les nostres facultats sensorials.

Ara bé, cal distingir dues dimensions de la sensibilitat passiva: 1a) causar una impressió en l'ésser sensitiu; 2a) ser objecte immediat de la intuïció sensible. Aquesta distinció té importància per no confondre *impressió* i *sensació* o, dit amb vocabulari leibnizià, *percepció* i *apercepció* (conscient aquesta segona, no necessàriament conscient la primera). Balmes sosté que només els éssers que posseeixen la segona propietat, ser susceptibles de captació dins una intuïció sensible, poden realment ser sentits. ¿Quins, doncs?

No puede ser sentido sino lo que es extenso: esto es, lo que encierra en sí la multiplicidad, combinada con eso que llamamos continuidad, y que, sea lo que fuere en sí, es una condición absolutamente necesaria para nuestras facultades sensitivas, en cuanto se refieren a objetos externos.¹⁷

És interessant constatar que, per Balmes, només poden ser objectes sensibles els éssers que consten d'una pluralitat de parts, cosa que implica que la sensació comporta una síntesi o reducció d'una multiplicitat a unitat, operació típicament intuïtiva que només és possible perquè el subjecte de la mateixa és, al seu torn, una unitat sense parts.

Queda clar, en tot cas, que els éssers immaterials (i, a fortiori, els esperits), tot i que poden influir (causar *impressions*) sobre altres éssers, no poden, a causa de llur simplicitat o absència de parts, ser sentits, ser continguts de *sensacions* (impressions conscients). És a dir, no es dona en ells la sensibilitat passiva. Però, i l'activa? De la resposta que doni Balmes a aquesta pregunta dependrà en gran mesura la concepció que el nostre autor té de la condició de l'ànima humana després de la mort.

16. FM III, 30, 210.

17. FM III, 30, 212.

Doncs bé, Balmes no considera que la filosofia, sense l'auxili de la revelació,¹⁸ pugui donar una resposta taxativa a aquesta qüestió, ja que es tracta d'un àmbit de la realitat sobre el qual estem mancats d'experiència:

Habiendo tratado de la sensibilidad pasiva en el orden de la posibilidad, ocurre naturalmente una cuestión semejante con respecto a la sensibilidad activa de los seres sometidos a condiciones diferentes de las en que se halla nuestra alma mientras está unida al cuerpo. Hablo únicamente de la posibilidad, porque, estando limitados a lo que nos enseña la experiencia, ignoramos lo que hay en la esfera de los seres con quienes no estamos en comunicación; si algo sabemos de ellos, es lo que Dios nos ha revelado, y la revelación es para enseñarnos no la filosofía, sino la virtud.¹⁹

Tot seguit, Balmes fa notar l'obvi interès de la qüestió no només des del punt de vista escatològic, sinó també (i això podria explicar el perquè de tractar el tema dins un llibre dedicat a l'extensió i l'espai) per aclarir alguns aspectes de la natura corpòria:

El examinar hasta qué punto sea posible la sensibilidad activa en un orden diferente del que nosotros experimentamos, a más de suscitar cuestiones curiosas y agradables, ofrece la oportunidad de aclarar con nuevas consideraciones la naturaleza de este fenómeno en sus relaciones con la organización corpórea. Hasta media una razón particular para que nos ocupemos de esta materia, y consiste en el interés que debe inspirarnos todo cuanto se refiere a un nuevo estado a que dentro de poco hemos de pasar. [...] La frágil organización que envuelve nuestro espíritu mortal se disolverá, deshaciéndose en polvo; entonces, el ser que dentro de nosotros siente, piensa y quiere, se hallará en un estado nuevo, separado de la organización corpórea. ¿Cuáles serán entonces sus facultades?²⁰

La primera resposta de Balmes, fent-se ressò d'una tradició que podríem dir «platonitzant», és negar que entre aquestes facultats hi hagi les sensitives:

Cuando se pregunta si un espíritu puro es capaz de sentir, se resuelve la cuestión negativamente, porque al tratar de la sensibilidad activa se supone que no puede tener lugar en no mediando algún cuerpo.²¹

Però immediatament passa a desmuntar aquest plantejament de la manera següent:

18. És un tòpic clàssic de la filosofia cristiana allò que podríem expressar amb el tercer dístic del conegut motet eucarístic *Tantum ergo sacramentum*, això és: «praestet fides supplementum sensuum defectui».

19. *FM* III, 31, 219.

20. *FM* III, 31, 220.

21. *FM* III, 31, 221.

Es claro que, si por sentir entendemos recibir la impresión de un órgano corpóreo, el espíritu que no tenga cuerpo no podrá sentir; pero si solo entendemos la afección considerada subjetivamente, prescindiendo del medio por el cual se produce o se comunica, entonces la cuestión se traslada a otro terreno, y para resolverla afirmativa o negativamente de nada sirve la existencia o no existencia de los cuerpos.²²

Tot depèn, doncs, de com entenem la naturalesa de la sensació. Tal com hem vist abans, per ser sensible, susceptible de ser sentit (posseïdor de sensibilitat passiva), reconeix Balmes que cal que l'objecte sigui extens, constituït per una multiplicitat de parts que l'ens sensitiu, dotat de sensibilitat activa, sintetitzarà o reduirà a unitat, acte, podríem dir, de naturalesa «holística» que tradicionalment ha estat anomenat *intuïció*, terme que l'ús lingüístic ordinari entén correctament com «copsar d'un sol cop». Cosa diferent és la sensibilitat activa, pròpia no ja de l'objecte, sinó del subjecte de l'esmentada intuïció. En ser aquesta una síntesi unitària, quin problema hi pot haver perquè tingui la seva seu en un ésser simple, és a dir, unitari, com ara l'ànima? Tot el contrari: la simplicitat, lluny de ser un destorb, és condició necessària de la sensibilitat activa. El cos no és pròpiament el suport o el receptacle de la sensació, sinó merament un instrument²³ de la seva recepció, un mitjà de l'acte sensitiu mentre l'ànima es troba *in statu isto*, unida al cos mortal:

Aunque estas funciones en el orden actual dependan de ciertas condiciones a que están sujetos los cuerpos, no obstante, consideradas en sí, en cuanto son una modificación del alma, no presentan ninguna relación esencial con el mundo corpóreo. Parece, pues, que sería contrario a los principios de una sana filosofía el decir que el alma separada del cuerpo no puede experimentar afecciones semejantes a las que siente mientras se halla en esta vida. [...] Las facultades sensitivas... aunque las veamos en seres unidos a cuerpos, no son ejercidas inmediatamente por un órgano corpóreo; lejos de repugnar a la simplicidad, la exigen, y por esta razón hemos visto ya que la materia es incapaz de sentir. [...] Lejos, pues, de que haya ninguna repugnancia entre la simplicidad y las facultades sensitivas, hay un enlace necesario: ningún ser compuesto puede ser sensitivo.²⁴

Però igual que abans, en el cas del destí *post mortem* de l'ànima de les bèsties, tampoc aquí no es pronuncia Balmes de forma taxativa a favor de la

22. FM III, 31, 223.

23. Cal no oblidar que 'òrgan', en grec, significa *instrument*. De manera que, etimològicament, tot organisme és instrumental respecte dels processos que anomenem, en general, *vida*.

24. FM III, 31, 226.

certesa que els esperits en general gaudeixin d'una vida sensitiva ultraterrenal. En efecte:

Las observaciones hechas hasta aquí parecen agotar la cuestión; pero reflexionando más sobre ella echaremos de ver que está poco menos que intacta. Conviene no perder de vista que aquí nos ceñimos a examinar la posibilidad de las facultades sensitivas, comparándola con un solo atributo de los seres: la simplicidad. [...] La simplicidad es una propiedad negativa; con decir que una cosa es simple le negamos las partes, pero no afirmamos ninguna de sus propiedades: decimos lo que no es, mas no lo que es. [...] Al sostener que las facultades sensitivas no repugnan intrínsecamente a un espíritu puro, debemos restringir la proposición; y nos expresaríamos con más exactitud si ... dijésemos: «Las facultades sensitivas no repugnan a *la simplicidad* de un espíritu puro.»²⁵

Ara bé:

¿Quién sabe si la repugnancia que no se halla entre la sensibilidad y la simplicidad se hallará entre la sensibilidad y algún atributo que nosotros no conocemos? Este argumento no vale para el alma humana, de la cual sabemos que es capaz de sentir; pero vale para los demás espíritus, de los cuales ni conocemos la esencia, ni tampoco hemos experimentado cuál es el carácter de sus facultades perceptivas.²⁶

A partir d'aquesta hipòtesi escèptica, Balmes n'acumula d'altres. Per exemple, sobre la base que la percepció sensorial no dona accés a l'essència de les coses, sinó a algunes de les propietats que aquestes posseeixen, conjectura que:

Si el carácter de la percepción intelectual es el conocer la realidad del objeto, cuanto más se eleve la inteligencia, más distante se hallará de la sensación, pudiendo llegar caso en que las facultades intelectuales y las sensitivas sean incompatibles en un mismo sujeto.²⁷

Tot seguint aquesta línia argumental, dibuixa una mena d'escala dels éssers, caracteritzada per una progressiva obertura de l'ens individual al conjunt de la realitat,²⁸ cosa que, atès justament el caràcter subjectiu i intransferible de la impressió sensorial, sembla allunyar irremeiablement les formes de coneixement superiors (intel·lectives) de les inferiors (sensitives), fins al

25. FM III, 31, 227.

26. FM III, 31, 228.

27. FM III, 31, 232.

28. FM III, 31, 233-237.

punt de fer-les mútuament incompatibles. I això també si prenem en consideració no tant el contingut epistemològic de les diverses facultats com llurs diferents finalitats pràctiques. Així:

El alma, mientras está unida al cuerpo, preside a una organización sometida a las leyes generales del universo corpóreo. Para ejercer sus funciones de la manera conveniente es necesario que esté en incesante comunicación con su propio cuerpo y con los que le rodean, teniendo la intuición sensible de las relaciones corpóreas, siendo avisada por el dolor de cualquier desorden que en su cuerpo ocurra y guiándose por el sentimiento del placer [...] Cuando el alma no está unida al cuerpo no hay motivo para que tenga ninguna de esas afecciones, no habiéndolas menester para dirigirse en sus actos, y como esta razón militaría con respecto a todos los espíritus puros, se puede conjeturar la causa de la diferencia que debiera haber entre el estado de nuestra alma en esta vida y el de los seres espirituales no unidos a ningún cuerpo.²⁹

És aquesta l'última paraula de Balmes sobre el tema? De cap manera:

Este argumento, tomado del fin de las cosas, no puede considerarse como una prueba; no tiene más valor que el de una conjetura, porque, no sabiendo hasta qué punto el alma separada y los espíritus puros podrán estar en relaciones con algunos cuerpos, ignoramos también si estas afecciones sensibles podrían serles necesarias o útiles para fines que están fuera de nuestro alcance. Además, aun suponiendo que ni el alma separada ni los espíritus puros no tuviesen relación alguna con ningún cuerpo, tampoco podríamos afirmar con entera seguridad que las afecciones sensibles les fuesen inútiles; por el contrario, en cuanto nosotros podemos alcanzar, parece que despojar al alma de su imaginación y de sus sentimientos es quitarle dos bellísimas facultades que, a más de auxiliar su entendimiento, son un móvil poderoso en muchos de sus actos.³⁰

Segueix a aquesta reflexió una altra sobre el contrast que hom pot trobar entre les facultats sensorials i la voluntat, considerada aquesta darrera com a pròpia de «l'ordre intel·lectual»:

El querer y el no querer, por sí solos, y mientras estamos en esta vida, no implican placer o disgusto, son independientes de estas afecciones y pueden estar en oposición con ellas. Siempre es indudable que la voluntad del orden intelectual, cuando está en oposición con las afecciones sensibles, no envuelve placer ni destruye el disgusto; triunfa, es verdad, en fuerza de su libre albedrío, pero su triunfo se parece al de un dueño que, obligado a recabar

29. *FM* III, 31, 241.

30. *FM* III, 31, 242.

obediencia con prescripciones severas, experimenta disgusto, al propio tiempo que consigue la ejecución de sus mandatos.³¹

Paradoxalment, Balmes conclou d'aquí el següent:

¿Quién sabe, pues, si la voluntad, aun después de esta vida, andará acompañada de afecciones semejantes a las que ahora siente, bien que depuradas de la parte grosera que mezcla en las mismas el cuerpo que agrava el alma? No parece que haya en esto ninguna repugnancia intrínseca; y si las cuestiones filosóficas pudiesen resolverse por sentimiento, me atrevería a conjeturar que ese bello conjunto de facultades que llamamos *corazón* no desciende al sepulcro, sino que vuela con el alma a las regiones inmortales.³²

3/ Conclusió

Podem, doncs, concloure que el nostre filòsof, tot donant per suposada la pervivència de l'ànima després de la corrupció del seu instrument corporal, en les seves consideracions sobre el més enllà centra tota l'atenció a determinar si la vida ultraterrena es redueix a l'exercici de les anomenades *facultats intel·lectuals* o bé inclou també la vida sensitiva, per bé que «purificada» dels seus trets més estrictament materials. Tot rau en la caracterització de l'acte de sentir com un fet *simple* que, al seu torn, necessita com a suport un subjecte perceptor igualment simple.

Per bé que en les pàgines que hem comentat Balmes no ho diu explícitament, podem entendre que el fonament filosòfic de l'atribució d'immortalitat a l'ànima humana és per a ell, com per a tota la tradició platònica, precisament la seva naturalesa simple, sense parts, el que fa inconcebible la seva destrucció per descomposició. Però també hem vist que Balmes, com ja fa Leibniz a la seva metafísica, no exclou la possibilitat de l'aniquilació pura i simple de l'ànima en el moment de la mort del cos. Ara bé, l'aniquilació, com la creació, és a dir, el pas de l'ésser al no ésser en qualsevol dels dos sentits, només pot ser obra de Déu. Llavors, si entenem Déu com a Bondat Infinita, hem d'excloure aquesta possibilitat. Això ens porta novament al fonament no merament racional de doctrines tan cabdals de la fe cristiana com ara la creació del món *ex nihilo* i la immortalitat de l'ànima.

En qualsevol cas, la indiscutible originalitat de la reflexió balmesiana sobre el destí de l'ànima humana rau en la importància donada en les seves reflexions a les facultats sensibles i la seva existència *post mortem*, cosa que distingeix clarament el nostre autor de la majoria dels pensadors que s'han ocupat del tema. És notable, sobretot, el que hem vist al llibre segon de

31. FM III, 31, 242-243.

32. FM III, 31, 243.

Filosofia fundamental sobre l'aplicació a tota forma de vida animal de les característiques atribuïdes tradicionalment a l'ànima humana: fonamentalment, l'existència, explícitament conscient o no, d'un *Jo*, suport unificador de les impressions sensibles, la simplicitat última de l'essència del qual fa impossible l'extinció de l'ànima si no és per «anonadamiento». En el cas, però, de la vida animal, no sembla clar que es pugui parlar, com en el cas de l'home, de supervivència *individual*: significativament, Balme parla aquí, més que d'*ànima*, de «força vital», que si exclouem la seva aniquilació, hem de suposar que, després de la mort del cos animat per ella, quedarà «absorbida de nuevo en los tesoros de la naturaleza, ... no como un ser inútil, sino ejerciendo su actividad en diferentes sentidos». ¿Podem veure aquí una influència del vitalisme, tan en boga al segle XIX? Millor serà mantenir, respecte a aquesta qüestió, la mateixa cautela amb què es mou Balme respecte al problema central tractat aquí, sobre el qual exposa les seves tesis només com a *conjectures*, tot limitant-se a provar que no contradiuen —no «repugnen»— als principis filosòfics fonamentals. Un altre tret característic, aquest, del seu pensament, impregnat sens dubte del tarannà propi de la filosofia crítica de Kant.

Per acabar, no puc estar-me de reproduir el darrer paràgraf del capítol 31 del llibre III de la *Filosofia fundamental*, text que sintetitza, en tons gairebé poètics, tot el que acabem de dir:

Tocante a la imaginación, a esa facultad misteriosa que, a más de representarnos el mundo real, posee una fecundidad inagotable para crearse otros nuevos, desplegando a los ojos del alma ricos y esplendentes panoramas, tampoco parece que pudiera desdorar a un alma separada del cuerpo. Las inefables armonías que hemos de suponer en la naturaleza, ¿por qué no podrían ser percibidas de un modo sensible? Guardémonos de aventurar proposiciones sobre arcanos que nos son desconocidos; pero guardémonos también de señalar lindes a la Omnipotencia, llamando imposible lo que a los ojos de una sana filosofía está en el orden de la posibilidad.³³

Manresa, 16 de juny de 2023

33. FM III, 31,244.